

Kódovanie Turingových strojov a univerzálny Turingov stroj

Peter Kostolányi

6. decembra 2017

Normálny tvar deterministických Turingových strojov

Deterministický Turingov stroj A akceptuje svoj vstup w práve vtedy, keď sa výpočet stroja A na slove w aspoň raz dostane do konfigurácie s akceptačným stavom. To je pravda aj v prípade, že sa stroj neskôr zastaví v neakceptačnej konfigurácii alebo sa nezastaví nikdy. Úsek výpočtu nasledujúci za prvou akceptačnou konfiguráciou je však z hľadiska akceptácie zjavne nepodstatný – keďže už stroj raz bol v akceptačnej konfigurácii, akceptuje bez ohľadu na neskorší priebeh výpočtu.

Odstránením všetkých prechodov stroja A vedúcich z akceptačných stavov preto dostaneme stroj, ktorý je s pôvodným strojom A ekvivalentný. Ľubovoľný akceptačný výpočet takéhoto stroja sa navyše zjavne zastaví hneď v prvej akceptačnej konfigurácii.

Neformálne sme teda dokázali, že ku každému deterministickému Turingovmu stroju A existuje ekvivalentný deterministický Turingov stroj A' v *normálnom tvare bez prechodov z akceptačných stavov*. Výpočet takéhoto stroja na vstupe w môže prebiehať iba tromi odlišnými spôsobmi:

1. Výpočet sa zastaví v akceptačnej konfigurácii – potom $w \in L(A')$.
2. Výpočet nikdy nepríde do akceptačnej konfigurácie a zastaví sa v neakceptačnej konfigurácii – potom $w \notin L(A')$.
3. Výpočet nikdy nepríde do akceptačnej konfigurácie a nikdy sa nezastaví – potom $w \notin L(A')$.

V nasledujúcich partiách týchto poznámok ako aj neskôr v súvislosti s teóriou rozhodnuteľnosti budeme *vždy* predpokladať, že deterministické Turingove stroje sú v uvedenom normálnom tvare.

Kódovanie Turingových strojov do binárnych reťazcov

V nasledujúcom popíšeme jeden zo spôsobov kódovania deterministických Turingových strojov do binárnych reťazcov. Budeme pritom uvažovať iba stroje nad vstupnou abecedou $\Sigma = \{0, 1\}$; analogické metódy by sa však dali použiť aj pre stroje nad ľubovoľnou vstupnou abecedou.

Nech $A = (K, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, F)$ je deterministický Turingov stroj¹ so vstupnou abecedou $\Sigma = \{0, 1\}$. Bez ujmy na všeobecnosti môžeme predpokladať, že pre nejaké $k \in \mathbb{N}$ platí $K = \{q_0, q_1, \dots, q_k\}$ a pre nejaké $m \in \mathbb{N}$ platí $\Gamma = \{0, 1, \mathbf{B}, c_1, \dots, c_m\}$. Potom môžeme zaviesť nasledujúce kódovanie stavov, pracovných symbolov a posunov hlavy:

$$\begin{array}{lll} \langle 0 \rangle = 01, & \langle -1 \rangle = 01, \\ \langle 1 \rangle = 001, & \langle 0 \rangle = 001, \\ \langle q_0 \rangle = 01, & \langle \mathbf{B} \rangle = 0001, & \langle 1 \rangle = 0001, \\ \langle q_1 \rangle = 001, & \langle c_1 \rangle = 00001, \\ \langle q_2 \rangle = 0001, & \langle c_2 \rangle = 000001, \\ \vdots & \vdots & \\ \langle q_k \rangle = 0^{k+1}1, & \langle c_m \rangle = 0^{m+3}1. \end{array}$$

Stroj $A = (K, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, F)$ následne môžeme zakódovať do abecedy $\{0, 1, \#\}$, napríklad ako

$$\langle\langle A \rangle\rangle = \#\#\langle K \rangle\#\#\langle \Gamma \rangle\#\#\langle F \rangle\#\#\langle \delta \rangle\#\#,$$

¹Predpokladáme, že stroj A neobsahuje žiadne prechody vedúce z akceptačných stavov.

kde kódy $\langle K \rangle$, $\langle \Gamma \rangle$ a $\langle F \rangle$ sú dané nasledovne:

$$\begin{aligned}\langle K \rangle &= \langle q_0 \rangle \# \langle q_1 \rangle \# \dots \# \langle q_k \rangle, \\ \langle \Gamma \rangle &= \langle 0 \rangle \# \langle 1 \rangle \# \langle \mathbf{B} \rangle \# \langle c_1 \rangle \# \dots \# \langle c_k \rangle, \\ \langle F \rangle &= \langle q_{i_1} \rangle \# \langle q_{i_2} \rangle \# \dots \# \langle q_{i_s} \rangle, \quad F = \{q_{i_1}, \dots, q_{i_s}\}.\end{aligned}$$

Kód $\langle \delta \rangle$ prechodovej funkcie δ , danej ako

$$\begin{aligned}\delta(p_1, a_1) &= (p'_1, b_1, d_1), \\ \delta(p_2, a_2) &= (p'_2, b_2, d_2), \\ &\vdots \\ \delta(p_t, a_t) &= (p'_t, b_t, d_t),\end{aligned}$$

je daný nasledovne:

$$\langle \delta \rangle = \langle p_1 \rangle \langle a_1 \rangle \langle p'_1 \rangle \langle b_1 \rangle \langle d_1 \rangle \# \langle p_2 \rangle \langle a_2 \rangle \langle p'_2 \rangle \langle b_2 \rangle \langle d_2 \rangle \# \dots \# \langle p_t \rangle \langle a_t \rangle \langle p'_t \rangle \langle b_t \rangle \langle d_t \rangle.$$

Niektoré zo súčastí takto definovaného kódu $\langle\langle A \rangle\rangle$ sú očividne zbytočné. Čitateľ by iste sám dokázal definovať kód Turingovho stroja množstvom rôznych spôsobov.

Od kódu $\langle\langle A \rangle\rangle$ nad abecedou $\{0, 1, \#\}$ je už len krok ku kódu $\langle A \rangle$ nad binárnou abecedou $\{0, 1\}$. Ten možno získať z kódu $\langle\langle A \rangle\rangle$ použitím homomorfizmu $0 \mapsto 01, 1 \mapsto 001, \# \mapsto 0001$.

Je zrejmé, že nie každý binárny reťazec zodpovedá zmysluplnému kódu deterministického Turingovho stroja. Aby sme predišli problémom s tým spojeným, budeme všetky „nezmyselné“ kódy považovať za kódy niektorého konkrétneho Turingovho stroja $A_\emptyset$ akceptujúceho prázdny jazyk.

Poznámka 1. Deterministickému Turingovmu stroju vo všeobecnosti zodpovedá viacero rôznych kódov. Napríklad stroju $A_\emptyset$ zodpovedajú okrem jeho zmysluplných kódov aj všetky nezmyselné kódy. Ani ostatné stroje ale nemajú kód určený jednoznačne – napríklad kód prechodovej funkcie $\langle \delta \rangle$ závisí od poradia vymenovania prechodov, ktoré je vo všeobecnosti ľubovoľné. Podobne, ak by sme sa nedívali na očíslovania stavov a pracovných symbolov ako na očíslovania dané *a priori*, ale ako na *ľubovoľne zvolené* očíslovania, boli by aj stavy a pracovné symboly zdrojmi ďalšej nejednoznačnosti (takýto pohľad je nutný, ak chceme naozaj vedieť kódovať *všetky* stroje).

Notácia $\langle A \rangle$ pre kód stroja A je teda pomerne nepresná, pretože konkrétny kód ňou nie je jednoznačne určený. Vo všeobecnosti platí, že pod symbolom $\langle A \rangle$ máme na mysli *ľubovoľný* kód stroja A a napríklad pod zápisom

$$L = \{\langle A \rangle \mid A \text{ je det. TS nad vstupnou abecedou } \{0, 1\}\}$$

chápeme jazyk *všetkých* kódov *všetkých* deterministických Turingových strojov nad binárnou vstupnou abecedou. Pri takejto interpretácii nám spomínaná nejednoznačnosť nebude vadíť.

Univerzálny Turingov stroj

Na prednáške bolo dokázané, že existuje *univerzálny Turingov stroj* U , ktorý na vstupe tvaru $\langle A \rangle \# w$, kde A je deterministický Turingov stroj so vstupnou abecedou $\{0, 1\}$ a $w \in \{0, 1\}^*$ je binárny reťazec, dokáže odsimulovať výpočet stroja A na slove w . Stroj U pritom vstup $\langle A \rangle \# w$ akceptuje práve vtedy, keď $w \in L(A)$.

Univerzálny Turingov stroj môže začať svoj výpočet na vstupe $\langle A \rangle \# w$ napríklad úpravou slova w na jeho kód (podľa predpisu $0 \mapsto 01, 1 \mapsto 001$ z predchádzajúceho oddielu) a jeho následnou úpravou na vhodnú reprezentáciu počiatočnej konfigurácie stroja A . Stroj U bude následne simulovať výpočet stroja A – v každom kroku zistí (z konfigurácie udržiavanej na páske) kód stavu stroja A a kód písmena čítaného jeho hlavou. Následne túto informáciu konfrontuje s kódom stroja A (uloženým na páske), aby zistil prípadný výstup prechodovej funkcie stroja A pre daný stav a dané písmeno. Ak je výstup prechodovej funkcie definovaný, stroj U vhodne upraví konfiguráciu udržiavanú na páske a pokračuje simuláciou ďalšieho kroku výpočtu stroja A – v prípade, že sa

stav simulovaného stroja A zmenil na akceptačný, akceptuje aj stroj U . Ak výstup prechodovej funkcie nie je definovaný, výpočet stroja U končí.

Jazyk $L(U)$ akceptovaný takto skonštruovaným strojom U – takzvaný *univerzálny jazyk* – budeme označovať symbolom L_U :

$$L_U = \{ \langle A \rangle \# w \mid A \text{ je det. TS nad vstupnou abecedou } \{0, 1\}; w \in \{0, 1\}^*; w \in L(A) \}.$$

Poznamenajme, že idea za univerzálnym Turingovým strojom je veľmi podobná idei programovateľných počítačov: dodá sa program spoločne s dátami a stroj následne vykoná daný program na daných dátach.